

KOVÁCS Krisztina

Szegedi Tudományegyetem
 Bölcsészettudományi Kar
 Modern Magyar Irodalmi Tanszék
 Szeged, Magyarország

karanovo@gmail.com

A KÖZTESSÉG ÉS A TOTALITÁS TEREI HUNYADY SÁNDOR NOVELLÁIBAN (BÉRHÁZ, SZANATÓRIUM, NYILVÁNOSHÁZ)

Összefoglaló:

A dolgozat Hunyady Sándor prózai világát vizsgálja a térpoétika fogalmi nyelvét is segítségül hívva. A felügyelet és ellenőrzés tökéletes megvalósulása, a tovább már nem bontható mikrotetek rajzolatai a Nyugat harmadik generációjához tartozó Hunyady szövegeinek alapélményei. A „nyugatosok” és kortársaik e látásmód lehetőségeit minden műnemben és műfajban gyakorolják.

Hunyady gyakori helyszínei (bérház, szanatórium, nyilvánosház), a társadalmi nyilvánosság szabadon megközelíthető helyei, amelyek a kizárások és tiltások mintázatait hordozzák magukban. A posztmodern városi terekre fokozottan érvényes megállapítás szerint a mindennapi élet egyre inkább a „nem-helyeken” zajlik, mivel ez a folyamat a modern nagyváros térhasználati szokásaival indult, természetes, hogy a modernizálódó várossal foglalkozó szépirodalom is ezt a térkonceptiót tartja izgalmasnak. Hunyady rövidtörténetei a heterotopikus körülhatárolás modelljeiben olvashatók. Novellisztikája olyan példák tárháza, amelyek térfelfogását beavatási szertartások uralják. A dolgozat a szerzői oeuvre térbe ágyazottságának motívumait gyűjti össze, az így létrejövő valós és mentális térkép írói alkatot, szociokulturális karaktert meghatározó jegyeit vizsgálja.¹

Kulcsszavak: Hunyady Sándor, rövidtörténet, társadalmi nyilvánosság helyei

BÉRHÁZ:

A modernség magyar irodalmában a nagyvárossal foglalkozó szerzők számára a tekintet hatalma megkülönböztetett jelentőséggel bír. A felügyelet és ellenőrzés tökéletes megvalósulása, a tovább már nem bontható mikrotetek rendszerének rajzolatai a Nyugat harmadik generációjába tartozó Hunyady Sándor prózájának is alapélményei. A „nyugatosok” és kortársaik e látásmód lehetőségeit minden műnemben és műfajban gyakorolják, a témához kapcsolódó történeteikben a szűk helyiség látványa a titkos, bűnös, kísérteties kategóriáit is mozgósítja. A jellegzetes narratíva persze nem előzmény nélküli, a 19. századi magyar irodalmat olvasva is ismerős lehet. Jósika Miklós *Egy kétemeletes ház Pesten* című rövidtörténete az egyik szűkszavú, ám fontos bevezető darabja a pesti bérpalota belső életét bemutató gazdag szöveg univerzumnak. A bérház regénye mint a társadalom mikrorajza, az emeletenként elkülönülő társadalmi osztályok képét ábrázoló

¹ A tanulmány a TÁMOP -4.2.1/B-09/1/KONV-2010-005 témaszámú projekt keretében készült. A TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-005 Kutatóegyetemi Kiválósági Központ létrehozása a Szegedi Tudományegyetemen című projekt az Európai Unió támogatásával valósult meg

sorok találó előfutárai a modern városi irodalom emblematikus darabjainak: „Ha minden háznak történetét, vagy mondanók, regényét tudhatná valaki, mely Pesten áll, épül vagy szétromboltatik, hogy helyette más és pompásabb emelkedjék: valóban érdekes legenda-gyűjteményt lehetne szerkeszteni”. „Oly ház, melynek két emelete van, három világot képvisel.”²

Gyáni Gábor a budapesti munkáslakások fejlődéstörténetét összefoglaló munkájában a bérházak szerkezetét és az ebből származó mentális tér működési mechanizmusait alaposan, annak mentalitástörténeti szempontjait felfejtve tárgyalja. Munkájában nagy helyet foglal el a külön hátsó lépcsőházak, körfolyosók által tagolt, házon belüli köztér, amely a monarchikus diskurzus építészettörténeti aspektusaival foglalkozó irodalom hangsúlyozott mentális tere. Gyáni a várostörténeti elméleti irodalom más teoretikusaihoz, Carl Edmund Shorskéhoz vagy Hanák Péterhez hasonlóan kiemelt kultúrtörténeti jelentőséget tulajdonít az ilyen típusú helyeknek, hiszen a bérház belső terei mint a társadalmi keveredés színterei a szépirodalmi szövegeknek is identitásképző atmoszférát nyújtó alapegységei.³ A bérház utópisztikus, kevert térség, amelynek szabályait egyrészt a funkcionalitás és a praktikum határozza meg, másfelől a paloták homlokzatát utánzó bejáratával, az esztétikum feladatainak erősítésével a fiktív, szimbolikus szerepek számára is alkalmas közegként vált a nagyvárossal foglalkozó szépirodalom jellegzetes motívumává.⁴ Miközben a valódi szakrális rendeltetésű épület a modernitás közegében lassan eltűnik a közép-kelet-európai városból,⁵ a magyar szépirodalom nagyvárosi topográfiájának e szerkezeti egysége újfajta szentséggel felruházva jelenik meg. A bérház belső életének szociológiai, építészeti, esztétikai igényével a kor építészeti és művészetelméleti szakirodalma is számot vetett. Amikor Lengyel Géza, a *Nyugat* állandó szerzője, művészetkritikusa a *Művészet* című folyóiratban megjelent írásában a szecessziós nagyváros arculatát meghatározó típusról annak demokratizáló és uniformizáló jellegét szemrevételezve ír, éppen annak belső életet élő mechanizmusait tartja kiemelten fontosnak.⁶

*A bérházi atmoszféra egyik legismertebb, legtöbbször idézett szépirodalmi nyoma az Egy polgár vallomásai első fejezete. Márai regénye a belső udvaros szerkezet látványban gyönyörködtető természetét, a bérház „kapitalizmust dicsőítő”, a városi életformát ünneplő voltát, és a társadalmi csoportok együttéléséből adódó mixitást egyaránt a motívum értelmezési tartományába sorolja.*⁷ A belső udvaros, gangos háztípus mikrohistóriájával foglalkozó példák sora hosszan citálható, felbukkan akár Babits prózájában, szemantikai és poétikai lehetőségeivel néhány helyén még a fő témájának nem a város láttatását választó *Tímár Virgil fia is foglalkozik. A regény egyik jelenete a városszéli bérpalota pusztulásának pillanatfelvételét tárja elő a történet valaha jobb napokat látott nőalakja lecsúszásának történetéhez megfelelő életteret rajzolva: „Ez a ház*

² JÓSIKA Miklós, *Egy kétemeletes ház Pesten* = A hajdani hangos Budapest. Magyar írók novellái Budapestről, Bp., Palatinus, 2002, 185-186.

³ GYÁNI Gábor, *Bérkaszánya és nyomortelep. A budapesti munkáslakás múltja és jelene*, Bp., Magvető, 1992, 29.

⁴ JAN MUKAROVSKY, *A funkciók problémája az építészetben* = J. M., *Szemiotika és esztétika*, Pozsony, Kalligram, 2007, 79-81.

⁵ KESERŰ Katalin, *A kultúra jelentősége a századforduló városépítészetében* = K. K., *A századforduló*, Bp., Kijárát, 2007, 245-254, 246.

⁶ LENGYEL Géza, *A tömeg-lakás, Művészet 1907/6. évfolyam*, 295-299.

⁷ MÁRAI Sándor, *Egy polgár vallomásai. I-II*, Bp., Európa, 2002, 9-66.

azok közé tartozott, amilyen minden vidéki metropolisban van egy vagy kettő, valóságos lerakódóhelye a legalsó nyomorrétegeknek.”⁸

A szűk térben létrejövő társadalmi keresztmetszet problémájának irodalmi reprezentációja gazdag szöveghalmaz, amelyből műfaja és látásmódja miatt még egyet érdemes kiemelni. Szabó Zoltán *Szerelmes földrajz* című, szociografikus elkötelezettségű, bár líraisággal átszőtt, finom elemző betéteket tartalmazó kötetében a lakóhelyül szolgáló bérház az előző példákhoz hasonló módon tételeződik a társadalom kimetszett látványban totalitást nyújtó egységeként. Az otthonos, az egész univerzumot magába olvasztó mikrotér leírása a monarchikus és posztmonarchikus diskurzus és az ezen belül elhelyezkedő modern magyar irodalom emblematikus kávéházi terének működési mechanizmusaival rokon. E hangulat érzékeny példája a *Szerelmes földrajz* egyik jellemző szöveghelye „Szülőfalum a roppant bérház volt, melynek harmadik emeletén laktunk, volt is annyi lakosa, mint egy uradalmi tanyának, esemény is volt benne elég.”⁹

A nyilvánosság és intimitás keveredését megvalósító bérházi szcénák Hunyady Sándor prózájának is adekvát és karakteres jegyei. Novellái gyakran játszódnak az átmenetiség emblematikus helyszínén, amelyben sokszor a színházi dramaturgia alapvonalai és helyzetei is megteremtődnek. A *Lovagias ügy* című írásában egy férfi a lift előtt pofozza fel szomszédját, a „nagy ház sűrű méhkaptárjának” nyomasztó hatására, a helyzetet mégis a nyilvános térben való viselkedés etikettje rendezi újra. Az egyetlen apró konfliktusra épülő történetben a köztesség szemantikáját sűrítő speciális térben a „társadalmi táj” egy szeletének felrajzolása is sikeresen valósul meg. A lakonikus tömörséggel ábrázolt esemény az elbeszélő kezében a társadalmi szerepek és típusok felvonultatására alkalmas alanygá válik: „Egyik sem volt krakéler, sőt a legteljesebb polgári szolidaritásra voltak trenírozva mind a ketten. Csak az üres gyomor idegessége, a sirokkós nyomottság tette, hogy az obligát pardon helyett a két férfi szeme olyan gyűlölködve villant össze.”¹⁰ A lépcsőház gyors áthaladásra ösztönző terében az egyenlőség utópiája, a meglévő társadalmi különbség kiegyensúlyozása is felmerül. Így látja ezt a történetben a vitát provokáló „támadó”, Fried Gusztáv, mérnök: „Minek is ugráljunk? Egyikünk sem tagja a nemzeti kaszinónak!” Áldozata, Gelb Lajos viszont éppen társadalmi helyzetük miatt látja a konfliktust megoldhatatlannak: „Gelb Lajos sok nehéz szenvedésen ment keresztül, amíg lemondott a bosszúról. Sok minden játszott itt közre. Először is a társadalmi táj, amelyben élt [...] Kinek mondhatta volna el a kávéházban, hogy megütötték? [...] Melyik ismerőse tudott volna a szükséges lovagiasság fokára emelkedni?”¹¹ Bár a vita helyszínét ettől kezdve mindketten félelmetesnek tartják, a gyakori találkozások, és a párbaj lehetőségének nevetségessége végül feloldja a helyzetet: „A két férfi némán állt a szűk kalitkában. Mind a ketten megijedtek egymástól.”¹² A kibékülés mégis csak a ház előtt, „bebocsátásra várva” történhet: „A két ellenfél szinte közel állt hozzá, hogy összeölelkezzenek a teljes megkönnyebbülés boldogító mámorában.”¹³

A kedvelt témáit újra és újra feldolgozó Hunyady életművében a *Lovagias ügy*

⁸ BABITS Mihály, Timár Virgil fia = B. M., Timár Virgil fia. Kártyavár, Bp., Palatinus, 1997, 7-101, 18.

⁹ SZABÓ Zoltán, *Szerelmes földrajz*, Bp., Osiris, 1999, 16.

¹⁰ HUNYADY Sándor, *Lovagias ügy* = H. S., Razzia az „Arany Sas”-ban, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976, 161-167, 161.

¹¹ Uo., 165.

¹² Uo., 166.

¹³ Uo., 169.

ikernovellái, az ősi ellenségeket a vasúti kocsi zárt terében összehozó *Hálókocsin*,¹⁴ valamint a szerző halála után kiadott posztumusz kötet, az 1944-ben megjelent *Egy sötét királyi család Lift* című írása. Utóbbi az első személyű elbeszélő saját élményeként, egy párizsi liftben gondolja újra az összeverekedő majd párbajozó, a liftben ragadva egymást segítő és egymásra utalt páros történetét.¹⁵

A bérházi szcénák, a lépcsőház, a lift és a polgári lakás a helyszíne Hunyady néhány, a referencialitás aurájával atmoszférát teremtő regényének. Az életmű egymással is összevethető darabjainak egyike a *Színházi Élet* hasábjain *Unokatestvérek* címmel folytatásokban közölt, majd 1942-ben és 2002-ben *Szerelmes unokatestvérek* címen kiadott kisregény.¹⁶ A belvárosi háromemeletes polgárház, az azt láttató fiatal narrátor számára mint idegen és titokzatos, felfedezésre váró, ám tökéletesen önmagába záródó, teljességében is nyomasztó univerzum manifesztálódik. Az egész első emeletet elfoglaló családi ház sejtelmes, kísérteties közeget elbeszélője a Sigmund Freud által, a kísértetiesről szóló tanulmányában megfogalmazott és gyakran citált *unheimlich* kategóriájának megfelelően ábrázolja: „Tudta, hogy »anyu« és »apu« nemsokára eltűnik. Ő pedig egyedül marad az »idegenek« között, a városi házban. A függönyös, szőnyeges nagyszobákban, ahonnan az ablakon át látszik a szűk utca másik oldalán a szemközti ház homloka [...] Hallotta lépteit kongani a kriptaszerűen fagyos lépcsőházban, ahol mindig homály volt és lámpavilág, mintha soha nem lenne nappal.”¹⁷

A Hunyady kritikusai által is legjobbnak tartott regényében, az először 1934-ben megjelent önéletrajzban, a *Családi album* a gyerekkori bérpalota szcénája mint utópikus, képtelen és funkcionálisan elavult lakóter jelenik meg. A regényes önéletrajz első fejezete Márai Sándor vagy Szabó Zoltán környezetrajzaihoz hasonló, szociografikus leírás, amely a semmiből születő nagyvárost szimbolizáló és jelenségeit saját világában sűrítő helyszínen meghatározásával indul: „A Lipót-körúton laktunk. Csúnya házban, amely új volt, de egy cseppet sem modern. [...] Egyáltalán az egész ház a polgári szecessziónak szerencsétlen produktuma gyanánt emelkedett a Lipót-körúton, ahonnan nemrégiben tűnt el a lóvasút [...] A környék többi, modern bérkaszánya-masztodonjának sorába préselve, olyan összetöppörödvé állt három emeletével, mint egy divatból kiment anyóka a kokottok között.”¹⁸

Jellemző felütése után a *Családi album* a továbbiakban inkább az enteriőrök, az emlékezés és az identitás önéletrajzi narratívára jellemző kapcsolatára fókuszál. A bérházi mitológia szempontjából legjellemzőbb Hunyady-szöveg valószínűleg nem ez a regény, hanem a filmadaptációja révén is legismertebb elbeszélés, a *Bakaruhában*. A történet, bár középpontjában a különböző társadalmi osztályokba tartozó fiatalok szerelme áll, az elbeszélő a helyszíneként szolgáló bérház belső életének, térelválasztóinak, tiltott, képlékeny és szabadon használt területeinek hálózatát használja a szociokulturális térségeket determináló alakzatként. A főszereplő, a tartalékos honvédként szolgáló újságíró identitását, társadalmi szerepeit az egyenruha segítségével váltogatja. Az egyenruhában használt terek és helyiségek (cselédkorzó, lépcsőházi gang, cselédlépcső,

¹⁴ HUNYADY Sándor, *Hálókocsin* = In: H. S., *Olasz vendéglő*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956, 384-388.

¹⁵ HUNYADY Sándor, *A lift* = H. S., *Egy sötét királyi család*, Film Színház Irodalom Könyvtára 3. Bp., Keresztes Kiadás, 1944, 146-151.

¹⁶ FRÁTER Zoltán, Hunyady Sándor magányos modernsége. (kísérő tanulmány és utószó) = H. S., *Szerelmes unokatestvérek*, Bp., K. u. K. Kiadó, 2002, 149-155, 152.

¹⁷ HUNYADY Sándor, *Szerelmes unokatestvérek*, Bp., K. u. K. Kiadó, 2002, 12.

¹⁸ HUNYADY Sándor, *Családi album*, [Második teljes kiadás], Bp., Noran, 2000, 7.

cselédszoba, konyha) civil ruhában már megközelíthetetlenek számára. Szerepjátékának a karneváli szférák tranzit jellege ad erős karaktert, ez teszi lehetővé alászállását a város korábbi terra incognitáiba: „És furcsa volt, hogy hátul mentünk föl a szűk cselédlépcsőn, ahol csak a második emeleten égett a kis gázláng.”¹⁹ A történet zárlatában az újságíró hőst korábban a saját osztályába tartozónak vélő cselédlány a térhasználat szigorú szabályaival is szembesíti szerelmét, amikor nem hajlandó többé bemenni a szalonban vacsorázó családhoz: „Azt mondta, inkább leugrik az emeletről, de nem jön be többet a szobába.”²⁰

A fő- és cselédlépcső kapcsolata csaknem szó szerint ugyanígy van jelen Márai regényében. Míg Hunyady elbeszélője szüksézáván intézi el a kérdést, az *Egy polgár vallomásai* részletező, szociokulturális panorámát nyújtó első fejezetében érzékeny leírást olvashatunk a polgári lakás kétféle módon megközelíthető kétpólusú világáról: „Tulajdonképpen ez lett volna a »főbejárat« a lépcsőházból, de itt csak a megbecsült vendégeknek nyitottak ajtót. A cselédek, a családtagok, a szülők is a folyosóról jártak be a lakásba, a konyha mellett nyílt egy kis, üveges ajtó, csengőt sem szereltek ide, kopogtatni kellett a konyhaablakon [...] A család barátai is erre jártak be a lakásba. A »főbejáratot«, az előszobát az agancsokkal, kétszer-háromszor használtuk csak egy esztendőben, apám neve napján, meg a farsangi estén.”²¹

KÓRHÁZ, SZANATÓRIUM:

Hunyady Sándor néhány szövegében maga az intézmény és a hozzá metaforikusan vagy inkább már topikusan kötődő jelentéstartalom hozza létre az éthoszt, amely a teret rendhagyóan működővé teszi. Néhány prózájának szimbolikusan vagy metaforikusan működő helyeire a Michel Foucault eltérő terekről szóló elgondolásában heterotopikusként definiált, saját temporalitással bíró különlegesség jellemző.²² A tudőszanatórium részben életrajzi élményből eredő, részben olvasmányokból, hatalom és alárendeltség változatos formáival összekapcsolható heterotópiája az életmű fontos összetevője. A *Családi album* és néhány publicisztika mellett az író egyik elbeszélése (*Havasi levegőn*) és egy kisregénye (*Téli sport*) is a tudőszanatórium különleges terének használati szabályait tárgyalja. A tudőszanatórium szimbolikus helyei a térbeli és időbeli összefüggéseket csak egymás viszonylatában feltáró, immanenciájában értelmezhető közegként működnek. E tér-idő kontinuum működését leírva fogalmazza meg Thomka Beáta a térszavak temporális konnotációinak hiányát. Thomka, a részben Foucault kategorizálását, részben a „térbeli fordulat” más fontos teoremaát továbbgondoló modelljében a térbeli és időbeli összefüggésről mint csak egymás viszonylatában ható kapcsolatról ír, amelyet az elvonttá váló helyek és a gyakran térképzetté váló időmetaforák hálója jellemez.²³ Hunyady Sándor két szanatóriumi történetében ez az előfeltevés valósul meg, ha nem is *A varázshegy* finom esztétikai invencióinak, láthatatlan határátlépéseinek megfelelő módon. A Thomas Mann-i kiindulópont, mely szerint a tudőszanatóriumban másképp telik az idő, mint a reális dimenziókban, Hunyady idézett szövegében kellően didaktikusra hangolt jelenetsorból bomlik ki. A különleges időviszonyok indikátoraként a *Téli sport* hősnője „A

¹⁹ HUNYADY Sándor, Bakaruhában = Razzia az „Arany Sas”-ban, i. m., 1976, 170-181, 176.

²⁰ Uo., 184.

²¹ MÁRAI, i. m., 1993, 11.

²² MICHEL FOUCAULT, Eltérő terek = M. F., Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések, Debrecen, Latin betűk, 2000, 147-155, 152.

²³ THOMKA Beáta, Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák, Bp., Kijarat, 2001, 72.

varázshegy”-et olvassa,²⁴ az orvosi vizsgálatok pedig, magyarázatra nem szoruló módon, Thomas Mann regényéhez hasonló leírások, ősi rítusokat idéző beavatási szertartások. Ez a modern rítus-travesztia Hunyady kedvelt motívuma, amely a naturalizmus jegyeihez közelíti leíró technikáit. A műtéthez, sebészeti beavatkozáshoz, szájsebészeti művelethez sokszor hasonlított csókolózás mellett az orvosi vizsgálat során a legtöbbször a női test ébredésével találkozunk. A test ehhez hasonló ábrázolása gyakori az alkotó prózájának előképűl és párhuzamául kínálkozó szerzők, Bródy Sándor, Kóbor Tamás vagy éppen a magyar naturalizmus egyik „végpontjaként” megnevezett alkotó, Zsolt Béla világában. A *Havasi levegőn* főhősnőjét így veszi birtokba az őt vizsgáló orvos: „A férfi bizalmasan az ágy szélére ült. Lassan, gyöngéden odahajtott a lány mellére.”²⁵ A *Téli sport* szövege nagyon hasonló szituációt rögzít: „A professzornak súlyos, hűvös keze volt, jó hideg füle. Olga bőre mindenfelé viszketett, mezítelen hátán és mellén, ahol ez a kéz és ez a fül megérintette.”²⁶ A kisregény egy másik jelenete, a hősnőt megkísértő csábítási kísérlet pedig mintha az orvosi vizsgálat folytatása lenne: „És csakugyan, egyszerre csak száraz, hűvös kezét érezte, amint hátulról az álla alá nyúl, és fölemeli az arcát. Biztosan dolgozott ez a kéz, nagy gyakorlattal, teli nyugodt önbizalommal, mint egy jó fogorvos keze.”²⁷ A *Téli sport* egyik férfi szereplője, a félresikerült csábítás végrehajtója a megfigyelő, beható, a boncmester vagy a sebész pozíciójából támad: „Az okos kéz kétoldalt valahogy megnyomta az elfoglalt arcocskát, amitől Olga szája kettényílt, mint a meghasadt cseresznye. Nem volt ereje védekezni, hagyta, hogy a csók, mint valami gondos, lassú, sebészi műtét, birtokba vegye az egész száját, mélyen be, túl az ajkán, szelíd erőszakkal kettéfesztett fogsorán.”²⁸

A *Téli sport* hősnője Olga, kezdetben kis, pontosan elhatárolt helyszíneket jár be, saját és szeretője lakása, a vasúti kocs, a tátrai betegszoba közt keringve, a tér gyarmatosításának fázisait átélve saját fejlődéstörténetének szakaszai jelenítődnek meg. Beavatási rítusai, az általa birtokolt és az őt birtokba vevőkhöz kötődő szertartásai sokszor éppen a térelvlasztó elemek eltűnésével kapcsolódnak össze: „Érezte maga alatt a hétméteres mélységet. Mintha egészen közel lenne hozzá a tiszta ég.”²⁹ Az új életforma szimbólumai a hatalmas, tagolatlan terek: „Élvezte a terem pompáját. A falakat, az oszlopokat. A tágas ablakon a művész omló, fehér mollfüggönyöket.”³⁰ A különleges szabályok szerint működő helyszínek természete más esetekben a rejtőzködés, a kulturálisan domesztikált helyek hagyományos térként működtetésének vágya. Hasonló eszközökkel és témafelvetéssel találkozunk a másik szanatóriumi történet, a *Havasi levegőn* térképzetei között: „Betegség? Alig látszott belőle valami. A folyosókon végigsuhant néha egy fehér ruhás ápolónő.”³¹ Az ilyen helyek sajátossága az oppozícióképzés, látható és láthatatlan természetük egyszerre, vagy egymást váltva is megjelenhet. Az alkalmi halottasházként használt helyiség leírásánál a tudószanatórium szépirodalmi tartományának ismerős kellékei vonulnak fel: „Liftkamra: az ideges betegek elől ide szokták eldugni a szanatórium

²⁴ HUNYADY Sándor, *Téli sport* = Razzia az „Arany Sas”-ban, i. m., 186-242, 203.

²⁵ HUNYADY Sándor, *Havasi levegőn* = Razzia az „Arany Sas”-ban, i. m., 128-143, 128.

²⁶ *Téli sport*, i. m., 186.

²⁷ Uo., 195.

²⁸ Uo., 196.

²⁹ Uo., 211.

³⁰ Uo., 213.

³¹ *Havasi levegőn*, i. m., 129.

halottjait, amíg leszáll az a bizonyos jótékony sötétség, amikor aztán a bár dzsessz zenéje közben ki lehet csempészni a házból a hosszúkás fekete ládát.”³²

NYILVÁNOSHÁZ:

Hunyady nyilvánosházban játszódnó novelláinak szereplői a foucault-i áthágás élményével is szembesülnek. A bordélyházak könnyen sorolhatók a természetük szerint tiszta és egyszerű nyitottságot sugalló, mégis különleges kizárásokat rejtő heterotópiák közé.³³ A *Razzia az „Arany Sas”-ban* szereplőinek is vállalniuk kell a határátlépés következményeit, a nyilvánosházban szeretőjével találkozó feleséget a rendőrtiszt férj a bordély prostituáltjaival azonos módon kezeli. A szereplők a nyilvánosház liminoid közegében az identitások közötti állapotban vannak, lebukásukkal megkezdődnek azok a beavatási rítusok, amelyekkel a férj a bordély autentikus szereplői közé kényszeríti őket. A fertőtlenítés és a hivatalos rendőrorvosi vizsgálat³⁴ a rendőrtiszt kezében olyan szertartások, amelyek megfosztják nejét átmeneti, küszöbemberi pozíciójától.³⁵

A valós, köznapi helyeket maguknál illuzórikusabbnak, egy minden addiginál tökéletesebb létezőnek mutató „eltérő terek”³⁶ történeteikhez, az éjszakai kávéház vagy a nyilvánosház mitológiájához sokszor csatlakoznak az átváltozások, szerepjátékok technikái. A *vöröslámpás ház* című elbeszélés közegét a nyilvánosházba beköltöző diák azzal változtatja más minőségűvé, hogy éjszaka kávéházba jár, a lányokkal folytatott szerelmi légyottjait nappalra időzíti. A bordély különleges közegből reális, titkok nélküli helyé válik számára, ilyen élettérként érzékeli később a fiát meglátogató anyja, aki a kupleráj nappali életét, a kitergetett ruhákkal, a nagymosás és a háztartás kellékeivel állandó, reális helynek látja, gyanúját az udvar hipermangán tócsái, a bordély éjszakai életének nyomai sem keltik fel: „Soha nem gondolt affélékre, hogy milyen lehet belül egy nyilvános ház. [...] Érzett, hogy itt főznek, valami paradicsomosat. Az udvaron pedig, a kanális hipermangán tócsája körül csirkék kapirgáltak. Ahol csirke jár, ahol mosnak és főznek, az nem lehetett egészen aljas hely az özvegy gondolatvilága szerint.”³⁷

A történet helyszínének atmoszférája az ötletadó előszövegben, *A Tellier-ház* című Maupassant-novellában is a különleges tér használati szabályait felfüggesztő sémára épült. A francia kisváros bordélyát az ajtóra kifüggesztett felirat üzenetének paradox volta (Első áldozás miatt zárva!)³⁸ szakította ki eredeti struktúrájából. Makk Károly kitűnő filmadaptációja, az *Egy erkölcsös éjszaka* a Hunyady-novellához hasonlóan apró jeleket helyez el özvegy Kelepeiné városba érkezésének jelenetsorában. A kocsis, aki a házba szállítja, egy másik bordély lánynéző körúton járó „madamjának” nézi, az ablakon kitett borosüveg és a cigarettázó lány látványa pedig egy számára ismeretlen világ olvashatatlan

³² Uo., 140.

³³ FOUCAULT, i. m., 153-154.

³⁴ HUNYADY Sándor, *Razzia az „Arany Sas”-ban* = *Razzia az „Arany Sas”-ban*, i. m., 20-32, 29.

³⁵ A kifejezés Arnold van Gennep és Vixtor Turner liminalitás-elméletében azokat a személyeket jelöli, akik „átfolynak az osztályozások azon hálóján, amelyek a kulturális térben elfoglalt állapotokat meghatározzák”, tehát olyan emberek, akiknek identitása bizonytalan. Arnold VAN GENNEP, *Átmeneti rítusok*, Ford.: Vargyas Zoltán, szerk. Vargyas Gábor. Kultúrák keresztútján 9. PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs Budapest, L'Harmattan, 2007, 48.; Victor TURNER, *A rituális folyamat, Struktúra és antistruktúra*. A Rochesteri Egyetemen (Rochester, Anglia) 1966-ban tartott Lewis Henry Morgan-előadások, Bp., Osiris, 2002, 107.

³⁶ FOUCAULT, i. m., 152.

³⁷ HUNYADY Sándor, *A vöröslámpás ház* = H. S., *A vöröslámpás ház*, Bp., Athenaeum, 1937, 5-19. 15-16.

³⁸ Guy de MAUPASSANT, *Le Maison Tellier*. = G. M., *Contes et nouvelles*. I., Paris, Gallimard, 1974, 256-283, 262.

jeleinek bizonyulnak. Makk filmje a hipermangánfoltokkal festett udvar helyett a fertőtlenítőszer látványára épülő pillanatokat máshogy jeleníti meg, ám a cél ugyanaz. A vizes lavórba öntött, a vízzel elkeveredő fertőtlenítő visszatérő pillanat, az éjszakai munka kezdetét, az aktus vagy a műszak végét, a hajnal érkezését kíséri. A két, eltérő természetű anyag találkozása, a vízben elkeveredő hipermangán, a másik világba alászálló, ám abban mégis idegennek megmaradó özvegy felbukkanását is jelzi. Özvegy Kelepeiné a novellához hasonlóan minden segítséget megkap, hogy a hirtelen kitalált átalakulás és szerepjátékok ellenére a hely valódi természetét is átélje. Miközben rövid visszaemlékező vallomásaiban felvillan a bordélyokat ugyancsak szívesen látogató férj képe, látszólag sem az egyik lány öngyilkossági kísérlete, sem a város részeg notabilitásainak jelenléte nem zökkenti ki saját, komfortos belső világából. Így mozog ebben a közegben mégis mindentudóként, olyan emberként, aki fiához szóló utolsó mondataival is mindent el akar rendezni: „Ne edd magad drágám, te csupa szív vagy. Te egy drága, okos, jó kisfiú vagy, aki még sokra fogja vinni. A többi nem számít.”³⁹

Makk filmjében a Mutter és lányai nem tesznek mást, mint saját láthatatlan közegüket építik tovább, ezeket a közységnek szóló, tettetésre épülő apró játékokat növesztik színdarabbá a hozzájuk érkező idegen kedvéért. Ebben a modellben az ideiglenesen a liminoiditással meghatározott karakterű Kelepeiné valójában a küszöbhelyzet szimbolikus terében, az átmenetiség klasszikus közegében találkozik a magához hasonló „küszöbemberekkel”. Ezt a tendenciát a lányok vacsoránál elmondott történetei is jelzik, a férfiportrékból és levélrészletekből, emlékfoslányokból bontakozó korábbi, határozott identitású életeik sorseseeményeinek fragmentumai finoman körvonalazódnak.

A *vöröslámpás ház* szerepjátékainak és játékosainak különös lebegést ad az a körülmény, hogy a helynek, ti. a vidéki kupleráj közegének egyébként is társadalmi megegyezésen alapuló természete a színlelés, a rejtőzködés. Szemléletes példáiból a korszak és a térség irodalmait olvasva bőven válogathatunk, hiszen a vidéki kisváros helyszínei, a kávéház, a bordélyház, a vasútállomás az Osztrák-Magyar Monarchia szépirodalmi univerzumának panoptikus, sűrítő keresztmetszetet nyújtó helyszínei. A jellemző, és Hunyady történetével párhuzamba hozható szövegek közül a térből kimetszett lebegést definiáló sorai miatt Brasnyó István *Familia* című regénye említhető. A *Familia* kisvárosi vasútállomás közelében működő nyilvánosházat bemutató fejezete (*Parádé a kuplerájban*) a rejtőzés, a különálló elkeveredés kötelező feladatával szembesíti olvasóját, miközben, ahogy a regényt elemző Virág Zoltán fogalmaz, a hely az idő és a tér körülfogta terület hangulatainak leltározását is elvégzi.⁴⁰ „Az a bizonyos ház, a vasútállomásról a kültelken át vezető zsákutcában, lebocsátott redőnyeivel nem tárja fel titkát a szakadó selyemnek. A megbolygatott kelméknek, a villogó lábikráknak [...] a csüggedten, szobáról szobára csatangoló dohos félhomálynak, mert ki látott már olyan bordélyt, ahol a kisasszonyok keresztuzzattal csapassák ki az utcára az áporodott szivarfüstöt...”⁴¹ Hunyady novellájának felütése még finomabban ábrázolja ezt a reális városképbe ékelődő „nem-helyet”: „Kolozsvár nemes kedvessége még ezeket a szomorú (ámbar miért szomorú?) helyeket is tündéri, költői vonásokkal ruházta föl. Sajnálom, hogy az ilyen alantas témában is muszáj hazafiasnak lennem, de kétségtelen, hogy

³⁹ MAKK Károly, *Egy erkölcsös éjszaka*, Játékidő: 98 perc, Gyártó: Mokép, Gyártási év: 1977.

⁴⁰ VIRÁG Zoltán, *A termékenység szövegtengere*. A regényíró Brasnyó István, Újvidék – Szeged, Forum – Messzelátó, 2000, 31.

⁴¹ BRASNYÓ István, *Familia*, Újvidék, Forum, 1990, 46.

főleg a magyar természet úriassága miatt volt annyira választékos, szinte gyengéd hang ezekben a házakban, hogy az néhol már a humor határát súrolta.”⁴² A Tomislav Žigmanov koncepciójában láthatatlan térként jellemzett közeget egyrészt beazonosíthatatlan térképzetekből létrejövő domborzati kiterjesztettség, másrészt a fragmentáltságból kibomló, bizonytalan és elbizonytalanító időviszonyok jellemzik, miközben e láthatatlan tér elválasztó alakzatai is kontúr nélküliek.⁴³ Hunyady novellája a rövidpróza sűrítő eszközeivel, Makk Károly filmje részletezőbb tipológiát nyújtva ismerteti meg az ilyen módon imagináriussá tett monarchikus kisváros mikroklímájával.

Hunyady Sándor topografikus szellemű prózájában a köztesség dimenziói a saját identitás és életforma miatt is hangsúlyosan vannak jelen. Ez az írás, egy hosszabb vizsgálat vázlataként, csak válogat a „térbe vetettség” mentén is olvasható szerzői oeuvre mitikussá tett helyszíneiből.

THE IN-BETWEEN AND TOTALITARIAN SPACE IN THE SHORT STORIES OF SÁNDOR HUNYADY (BLOCK OF FLATS, SANATORIUM, BROTHEL)

Summary:

The present study examines the short stories of Sándor Hunyady with the application of the conceptual language of the space poetics. The perfect realization of the monitoring and control, the microspaces that cannot be divided into anything smaller are the fundamental experience of Hunyady's texts who belongs to the third generation of the Nyugat. The "writers of the Nyugat" and their contemporary writers practice the above mentioned perspective in every kind of literature and genre.

Hunyady's frequent locations (block of flats, sanatorium, brothel), are social publicities that can be freely approached, that bear the patterns of exclusion and prohibition. The statement that in postmodern town areas there is a tendency that everyday life events tend to happen in "not-places" since this process has started to grow out with the habits of modern city space use, it is natural that literature that deals with modern cities also takes upon the same space concepts. Hunyady's short stories can be read in heterotopian circumscribed model. His short stories are example rituals that dominate the concept of space. The present study collects the motives of the author's oeuvre space embeddedment, and analyzes the real and mental map of the writer, the features that define his sociocultural character.

Keywords: Sándor Hunyady, short story, spaces of social publicity

⁴² A vöröslámpás ház, i. m., 5.

⁴³ Tomislav ŽIGMANOV, Széljegyzetek a sokféle határoltságú „láthatatlan tér” fenomenológiájához, Híd 2005/7-8, 50–58, 54.

Felhasznált irodalom:

- BABITS Mihály, Timár Virgil fia = B. M., Timár Virgil fia. Kártyavár, Bp., Palatinus, 1997, 7-101, 18.
- FRÁTER Zoltán, Hunyady Sándor magányos modernsége. (kísérő tanulmány és utószó) = H. S., Szerelmes unokatestvérek, Bp., K. u. K. Kiadó, 2002, 149-155, 152.
- Guy de MAUPASSANT, Le Maison Tellier. = G. M., Contes et nouvelles. I., Paris, Gallimard, 1974, 256-283, 262.
- GYÁNI Gábor, Bérkaszánya és nyomortelep. A budapesti munkáslakás múltja és jelene, Bp., Magvető, 1992, 29.
- HUNYADY Sándor, A vöröslámpás ház = H. S., A vöröslámpás ház, Bp., Athenaeum, 1937, 5-19. 15-16.
- HUNYADY Sándor, Bakaruhában = Razzia az „Arany Sas”-ban, i. m., 1976, 170-181, 176.
- HUNYADY Sándor, Családi album, [Második teljes kiadás], Bp., Noran, 2000, 7.
- HUNYADY Sándor, Havasi levegőn = Razzia az „Arany Sas”-ban, i. m., 128-143, 128.
- HUNYADY Sándor, Razzia az „Arany Sas”-ban = Razzia az „Arany Sas”-ban, i. m., 20-32, 29.
- HUNYADY Sándor, Szerelmes unokatestvérek, Bp., K. u. K. Kiadó, 2002, 12.
- HUNYADY Sándor, Téli sport = Razzia az „Arany Sas”-ban, i. m., 186-242, 203.
- HUNYADY Sándor, A lift = H. S., Egy sötét királyi család, Film Színház Irodalom Könyvtára 3. Bp., Keresztes Kiadás, 1944, 146-151.
- HUNYADY Sándor, Hálókocsin = In: H. S., Olasz vendéglő, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956, 384-388.
- HUNYADY Sándor, Lovagias ügy = H. S., Razzia az „Arany Sas”-ban, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976, 161-167, 161.
- Jan MUKAROVSKY, A funkciók problémája az építészetben = J. M., Szemiológia és esztétika, Pozsony, Kalligram, 2007, 79-81.
- JÓSIKA Miklós, Egy kétemeletes ház Pesten = A hajdani hangos Budapest. Magyar írók novellái Budapestről, Bp., Palatinus, 2002, 185-186.
- KESERŰ Katalin, A kultúra jelentősége a századforduló városépítészetében = K. K., A századforduló, Bp., Kijarat, 2007, 245-254, 246.
- MAKK Károly, Egy erkölcsös éjszaka, Játékidő: 98 perc, Gyártó: Mokép, Gyártási év: 1977.
- MICHEL FOUCAULT, Eltérő terek = M. F., Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések, Debrecen, Latin betűk, 2000, 147-155, 152.
- THOMKA Beáta, Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák, Bp., Kijarat, 2001, 72.
- Tomislav ŽIGMANOV, Széljegyzetek a sokféle határoltságú „láthatatlan tér” fenomenológiájához, Híd 2005/ 7-8, 50-58, 54.
- VIRÁG Zoltán, A termékenység szövegtengere. A regényíró Brasnyó István, Újvidék – Szeged, Forum – Messzelátó, 2000, 31.